

Obowiązek ubezpieczenia społecznego rolników

System ubezpieczenia społecznego rolników od początku został ukształtowany jako system szczególnie i odrębny w stosunku do powszechnego ubezpieczenia społecznego. Zasadę tę utrzymuje także obecnie obowiązująca ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych, która w art. 5 stanowi, iż ubezpieczenie społeczne rolników, jeżeli nie podlegają oni ubezpieczeniu na podstawie jej przepisów, regulują odrębne przepisy.

Podmiotowy zasięg ubezpieczenia społecznego rolników (zwanego dalej ubezpieczeniem rolniczym) zależy od zakresu pojęć: rolnika, działalności rolniczej oraz gospodarstwa rolnego. Ubezpieczeniem rolniczym jest objęty także małżonek rolnika (z wyjątkami) oraz domownik, czyli osoby bliskie rolnikowi (niekoniecznie spokrewnione), które stale pracują w gospodarstwie rolnym, lecz nie są związane z rolnikiem stosunkiem pracy. W opracowaniu powołano orzeczenia sądowe precyzujące poszczególne elementy wskazanych pojęć.

Ubezpieczeniu rolniczemu obowiązkowo (w odniesieniu do obu jego rodzajów) podlega rolnik oraz jego domownik, którego gospodarstwo rolne obejmuje obszar użytków rolnych powyżej 1 ha przeliczeniowego lub dział specjalny, jeżeli osoby te nie podlegają innemu ubezpieczeniu społecznemu lub nie mają ustalonego prawa do emerytury, renty albo do świadczeń z ubezpieczeń społecznych. Ustawa dopuszcza jednak możliwość objęcia takim ubezpieczeniem (na wniosek) w pełnym zakresie także rolnika posiadającego użytki rolne poniżej tego progu pod warunkiem, że działalność rolnicza stanowi stałe źródło jego utrzymania, co budzi zastrzeżenia.

Zasady podlegania rolników ubezpieczeniu społecznemu wymagają nadal dyskusji, co wynika przede wszystkim z potrzeby zmniejszenia bardzo dużej obecnie dotacji z budżetu państwa na rzecz rolniczego funduszu emerytalno-rentowego. W opracowaniu przedstawiono zgłaszane w związku z tym propozycje dotyczące zakresu podmiotowego omawianego systemu oraz wysokości i konstrukcji składek na to ubezpieczenie.

Słowa kluczowe: subsydiarność ubezpieczenia rolniczego, rolnik, domownik, działalność rolnicza, gospodarstwo rolne, składka

Otrzymano: 10.06.2017

Zaakceptowano po recenzjach: 5.12.2017

Wprowadzenie

Obowiązkowe ubezpieczenie społeczne rolników w Polsce wprowadziła ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników¹. Ubezpieczenie to od samego początku stanowiło odrębny system zabezpieczenia społecznego tej grupy ludności w razie nastąpienia określonych zdarzeń losowych powodujących brak możliwości prowadzenia działalności rolniczej. Obecnie obowiązujący model ubezpieczenia rolniczego ukształtowała ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników². W wyniku wielokrotnych zmian system ten zbliżył się do systemu ubezpieczeń powszechnych, jednakże nadal zachowuje on charakter odrębny i szczególny. Na taki charakter omawianego systemu wyraźnie wskazuje regulująca ubezpieczenie powszechne ustawa z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych³. Ustawa ta nie obejmuje swym zakresem ubezpieczenia społecznego rolników i zgodnie z jej art. 5 ust. 1 ubezpieczenie tych osób, jeżeli nie podlegają one obowiązkowi ubezpieczeń społecznych na podstawie tej ustawy, regulują odrębne przepisy. Oznacza to, iż regulująca ubezpieczenie rolnicze ustawa z 1990 r. obejmuje swym zakresem jedynie tych rolników (w rozumieniu jej przepisów), którzy nie podlegają ubezpieczeniu społecznemu określonego w ustawie systemowej z racji wykonywania pracy objętej obowiązkiem ubezpieczenia społecznego wg tej ustawy. W odniesieniu zatem do rolników wykonujących równocześnie inny rodzaj aktywności zawodowej (z wyjątkiem rolników prowadzących również działalność gospodarczą lub wykonujących część zleceń – o czym w dalszej części) ustawowo została wprowadzona zasada pierwszeństwa podlegania przez nich obowiązkowo ubezpieczeniu społecznemu z tego innego tytułu, uregulowanemu ustawą systemową, natomiast ubezpieczeniu rolniczemu osoby te mogą podlegać jedynie na wniosek w zakresie bardzo ograniczonym. Rolnikowi nie przysługuje zatem w takim przypadku prawo wyboru systemu ubezpieczenia społecznego. Zasadę pierwszeństwa powszechnego systemu ubezpieczenia społecznego przed systemem szczególnym, jakim jest system ubezpieczenia społecznego rolników, podkreślił Sąd Najwyższy w wyroku z 25 listopada 2005 r.⁴, stwierdzając ponadto, iż wszelkie wątpliwości należy tłumaczyć na rzecz zasady podlegania powszechnemu systemowi ubezpieczenia społecznego.

Z powyższego wynika, iż ustawa z 1990 r. opiera się na zasadzie subsydiarności ubezpieczenia rolniczego⁵ i wyłączenia z tego ubezpieczenia w okresie podlegania ubezpieczeniu powszechnemu. System ubezpieczenia rolniczego ukształtowany tą ustawą zapewnia więc ochronę ubezpieczeniową nie wszystkim rolnikom, lecz jedynie tym, dla

1 Ustawa z dnia 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin (Dz.U. nr 32, poz. 140).

2 Tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 277, z późn. zm.; zwana dalej ustawą lub ustawą z 1990 r.

3 Tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 963, z późn. zm.; zwana dalej ustawą systemową.

4 I UK 94/05, LEX nr 957390.

5 Zob. *Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, red. B. Gudowska, J. Strusińska-Zukowska, Warszawa 2011, s. 35.

których prowadzenie działalności rolniczej jest podstawowym zajęciem i wyłącznym lub stałym (przy ubezpieczeniu na wniosek) źródłem utrzymania. Ocenia się, iż około 40% posiadaczy gospodarstw rolnych powyżej 1 ha przeliczeniowego nie opłaca składek do KRUS z powodu dwuzawodowości i podlega ubezpieczeniu powszechnemu⁶.

Celem opracowania jest przedstawienie obowiązującej regulacji prawnej obowiązku ubezpieczenia społecznego rolników, zawartej w ustawie z 1990 r., z uwzględnieniem powstałego na tle stosowania jej przepisów orzecznictwa sądowego oraz zgłaszanych w doktrynie propozycji zmian zakresu podmiotowego omawianego systemu oraz wysokości i konstrukcji składki na to ubezpieczenie. Rozważania zostały oparte na metodzie dogmatycznoprawnej z uwzględnieniem niekiedy wątków historycznych.

Zakres podmiotowy ubezpieczenia

Ustawa z 1990 r. początkowo obejmowała ubezpieczeniem w niej uregulowanym tylko rolników i pracujących z nimi domowników będących obywatelami polskimi. W związku z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej zakres podmiotowy ustawy został rozszerzony na obywateli państw członkowskich UE oraz (od 2008 r.) na obywateli Szwajcarii lub państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym, chyba że przepisy unijne dotyczące stosowania systemów zabezpieczenia społecznego stanowią inaczej, a także na obywateli innych państw przebywających na terytorium RP na podstawie wizy, zezwolenia na pobyt czasowy, zezwolenia na pobyt stały, zezwolenia na pobyt rezydenta długoterminowego UE, zgody na pobyt ze względów humanitarnych, zgody na pobyt tolerowany lub w związku z uzyskaniem w Polsce statusu uchodźcy lub ochrony uzupełniającej.

Mimo tak szerokiego dopuszczenia przez ustawę do ubezpieczenia rolniczego wymienionych grup cudzoziemców w praktyce możliwość objęcia tych osób zakresem omawianego ubezpieczenia jest istotnie ograniczona z uwagi na obowiązującą (dla celów tego ubezpieczenia) definicję rolnika. Zgodnie z art. 6 pkt 1 ustawy rolnikiem jest pełnoletnia osoba fizyczna, zamieszkująca i prowadząca na terytorium RP osobiście i na własny rachunek działalność rolniczą w pozostającym w jej posiadaniu gospodarstwie rolnym, w tym również w ramach grupy producentów rolnych, a także osoba, która przeznaczyła grunty swego gospodarstwa rolnego do zalesienia. O uznaniu za rolnika nie przesądza zatem prawo własności (współwłasności) gospodarstwa rolnego, ale faktyczne jego posiadanie i osobiste prowadzenie działalności rolniczej. Działalność ta ma być prowadzona na własny rachunek, co oznacza, że skutki majątkowe prowadzenia

⁶ Zob. W. Jagła, *Problemy ubezpieczenia społecznego rolników*, red. W. Józwiak, Warszawa 2014, s. 37, 115, 128 – dane na koniec grudnia 2013 r. W 2015 r. ubezpieczeniu społecznemu rolników podlegało 1 375 462 osób (łącznie rolników, współmałżonków i domowników), a w 2016 r. – 1 335 198 osób; źródło: *KRUS w liczbach*.

przez daną osobę gospodarstwa rolnego przechodzą na rzecz tej osoby (zob. orzeczenie SN z 25 stycznia 2000 r., II UKN 341/99, OSNP 2001/11/397). Działalność rolnicza to działalność w zakresie produkcji roślinnej lub zwierzęcej, w tym ogrodniczej, sadowniczej, pszczelarskiej i rybnej (art. 6 pkt 3). Ustawa nie definiuje wskazanych form działalności rolniczej, co w praktyce może rodzić pewne problemy interpretacyjne. Ustawa (art. 38) przyjmuje jedynie domniemanie prawne (które może być obalone), iż właściciel gruntów rolnych lub ich dzierżawca prowadzi działalność rolniczą na tych gruntach. Ogólnie można stwierdzić, iż poprzez wprowadzenie (od 2004 r.) wymogu pełnoletniości, zamieszkiwania na terytorium Polski oraz warunku osobistego prowadzenia działalności rolniczej pojęcie rolnika na gruncie omawianej ustawy uległo zawężeniu w stosunku do regulacji obowiązującej przed tą datą.

W uzupełnieniu powyższych rozważań należy jeszcze wskazać, iż w polskim prawie regulującym sprawy rolnictwa obowiązuje kilka niezależnych od siebie i odmiennych zakresowo definicji rolnika (producenta rolnego), stworzonych na potrzeby danej regulacji. Przykładowo w ujęciu art. 6 ustawy z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (Dz.U. z 2016 r. poz. 2052 ze zm.) istotnymi komponentami definicji rolnika indywidualnego jest powierzchnia posiadanych użytków rolnych (do 300 ha), kwalifikacje rolnicze i zamieszkiwanie przez okres co najmniej 5 lat na obszarze gminy, w której jest położona nieruchomości. Kryterium obszarowe (nie mniej niż 1 ha) występuje także w definicji gospodarstwa rolnego przewidzianej w tej ustawie. Wymienione tu kryteria, w tym obszar gospodarstwa rolnego, nie występują w definicji rolnika zawartej w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników. Na gruncie tej ustawy gospodarstwem rolnym jest każde gospodarstwo służące prowadzeniu działalności rolniczej, a więc również gospodarstwo poniżej 1 ha użytków rolnych. Wspomniana tu norma obszarowa (ustalana jednak w hektarach przeliczeniowych) decyduje jedynie o objęciu rolnika posiadającego taki areal użytków rolnych ubezpieczeniem rolniczym z mocy ustawy (obowiązkowo). Kryterium obszarowym (powyżej 1 ha lub 1 ha przeliczeniowego) gruntów sklasyfikowanych w ewidencji gruntów i budynków jako użytki rolne posługuje się także definicja gospodarstwa rolnego zawarta w art. 2 ust. 1 ustawy z 15 listopada 1984 r. o podatku rolnym (Dz.U. z 2016 r. poz. 617). Ustawa ta znacznie szerzej określa również pojęcie działalności rolniczej (art. 2 ust. 2), obejmując nim także większość tych form produkcji, które na gruncie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników stanowią odrębną kategorię pojęciową „działów specjalnych produkcji rolnej”. Rodzaje upraw lub hodowli stanowiących działy specjalne produkcji rolnej oraz ich minimalne rozmiary wymienia załącznik do ustawy i rolnicy prowadzący dział specjalny podlegają (bez względu na obszar użytków rolnych) obowiązkowo ubezpieczeniu rolniczemu.

W orzecznictwie przyjmuje się, iż objęcie rolnika systemem rolniczego ubezpieczenia społecznego nie jest uwarunkowane zamieszkiwaniem przez niego na terenie prowadzonego gospodarstwa rolnego ani zakresem prac rolniczych świadczonych w tym gospodarstwie⁷, konieczne jest jednak zamieszkiwanie na terytorium Polski, także gdy

⁷ Zob. np. orzeczenie SN z 16 grudnia 1998 r., II UKN 389/98, OSNP 2000/4/156.

rolnikiem jest obywatel państwa członkowskiego UE. Rolnik może bowiem z innego miejsca kierować gospodarstwem rolnym i nadzorować pracę innych zatrudnionych tam osób⁸. Według Sądu Najwyższego⁹ posiadacz gospodarstwa rolnego nie przestaje być rolnikiem z powodu czasowej nieobecności w tym gospodarstwie, jeżeli go nie utracił i nie doprowadził do zaprzestania działalności rolniczej w zakresie przez niego zorganizowanym. Jednocześnie jednak kontakty telefoniczne i sporadyczne wizyty, nawet powiązane z decydowaniem o niektórych sprawach dotyczących gospodarstwa rolnego, nie mogą być uznane za wykonywanie zawodowej, stałej i osobistej działalności związanej z takim gospodarstwem¹⁰. Jako równoznaczne z prowadzeniem gospodarstwa rolnego nie może też być uznane samo manifestowanie praw własnościowych do tego gospodarstwa¹¹.

Do prowadzenia gospodarstwa rolnego konieczne jest – na ogół – fizyczne wykonywanie pracy, zaś nieobecność osoby w kraju uniemożliwia zajmowanie się gospodarstwem rolnym w sposób opisany ustawą, chyba że nieobecność ta ma charakter krótkotrwały i nie dochodzi do zerwania związku takiej osoby z gospodarstwem rolnym¹². Koniumkcja przesłanek zamieszkiwania i prowadzenia działalności osobiście wskazuje na trwałe prowadzenie działalności rolniczej w kraju. Nie wyklucza to wyjazdów rolnika za granicę, jednak pod warunkiem, iż nie łączą się one z zaprzestaniem prowadzenia działalności rolniczej¹³. W wyroku z 12 lutego 2015 r., I UK 222/14, Sąd Najwyższy stwierdził, iż współwłaściciel gospodarstwa rolnego nie prowadzi działalności rolniczej, gdy długotrwale zamieszkuje za granicą i tam wykonuje pracę zarobkową, a do Polski przyjeżdża tylko sporadycznie lub okazjonalnie (na święta, wypoczynek)¹⁴. Natomiast jednorazowe i krótkotrwałe podjęcie zatrudnienia w innym państwie członkowskim UE przez rolnika objętego w Polsce ubezpieczeniem społecznym rolników nie powoduje wyłączenia rolnika z tego ubezpieczenia¹⁵.

Podobny skutek ograniczający powoduje wymóg prowadzenia działalności rolniczej osobiście. Z analizy orzecznictwa wynika, iż prowadzenie gospodarstwa rolnego polega na osobistym podejmowaniu czynności kierowniczych i zarządzających dotyczących wykonywanej działalności, które mogą, ale nie muszą, wiązać się z pracą fizyczną w tym gospodarstwie¹⁶.

W wyroku z 9 marca 2011 r. Sąd Najwyższy wyraźnie stwierdził, iż prowadzenie działalności rolniczej nie musi polegać na wykonywaniu pracy fizycznej i możliwe jest jej

8 Zob. M. Orlewski, Ł. Słotwiński, *Zakres podmiotowy ubezpieczenia społecznego rolników*, „Rejent” 2005, nr 2, s. 152.

9 Zob. wyrok SN z 6 grudnia 2007 r., I UK 139/07, OSNP 2009/1-2/24.

10 Zob. postanowienie SN z 24 kwietnia 2008 r., II UK 2/08, LEX nr 829126.

11 Zob. wyrok SA w Gdańsku z 28 kwietnia 2015 r., III AUa 64/15, LEX nr 1747237 oraz wyrok SN z 20 września 2005 r., III UK 77/05, LEX nr 276349.

12 Zob. wyrok SA w Rzeszowie z 24 maja 1994 r., III Aur 162/94, OSA 1994/7/60.

13 Zob. wyrok SA w Gdańsku z 29 stycznia 2014 r., III AUa 844/13, LEX nr 14390006.

14 LEX nr 1666015; podobnie wyrok SN w wyroku z 28 stycznia 2009 r., I UK 202/08, OSNP 2010/ 15-16/200.

15 Zob. wyrok SA w Szczecinie z 9 lutego 2010 r., III AUa 741/09, Biuletyn Sądu Apelacyjnego w Szczecinie 2011/2/95-111.

16 M. Orlewski, Ł. Słotwiński, *op. cit.*, s. 153–154 i podane tam orzeczenia.

prowadzenie polegające na samym zarządzaniu gospodarstwem¹⁷. Jednocześnie zwraca się jednak uwagę, iż wadliwe jest zapatrywanie, że rolnik może stale przebywać poza gospodarstwem rolnym i z innego miejsca kierować i nadzorować pracę innych osób. Powinność rolnika została bowiem określona jako osobiste prowadzenie działalności rolniczej¹⁸. W orzecznictwie podkreśla się też, iż niezbędną przesłanką do uznania podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników jest faktyczne prowadzenie działalności rolniczej i nie jest wystarczające samo posiadanie gospodarstwa rolnego¹⁹.

Ubezpieczenie współmałżonka rolnika

Zgodnie z art. 5 ustawy przepisy dotyczące ubezpieczenia rolnika i świadczeń przysługujących rolnikowi stosuje się także do małżonka rolnika, chyba że ten małżonek nie pracuje w gospodarstwie rolnika ani w gospodarstwie domowym bezpośrednio związanym z gospodarstwem rolnym. Z treści tego przepisu wynika, iż ustawodawca odróżnia pracę w gospodarstwie rolnym i pracę w gospodarstwie domowym, ściśle jednak związanym z gospodarstwem rolnym, a praca w każdym z tych gospodarstw stanowi tytuł do objęcia współmałżonka rolnika ubezpieczeniem rolniczym. W ujęciu ustawy małżonek rolnika nie należy do kręgu osób bliskich rolnikowi, uznawanych za domowników²⁰.

Omawiane uregulowanie odnosi się do małżonka rolnika, który nie jest współwłaścicielem gospodarstwa rolnego prowadzącym działalność rolniczą na wspólny rachunek (w takim bowiem przypadku posiada on status rolnika w rozumieniu ustawy), ale pracuje w tym gospodarstwie lub w gospodarstwie domowym bezpośrednio związanym z tym gospodarstwem²¹. Niezbędną przesłanką do uznania podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników jest faktyczne prowadzenie działalności rolniczej i nie wystarczy samo posiadanie gospodarstwa rolnego bądź zamieszkiwanie z osobą, która takie gospodarstwo nabyła, czy też bycie jej małżonkiem. Sam fakt bycia współwłaścicielem bądź posiadaczem gospodarstwa rolnego czy też bycie małżonkiem rolnika nie jest równoznaczny z prowadzeniem działalności rolniczej²². Za pracującego w gospodarstwie rolnym można uznać tylko takiego małżonka, który przyczynia się do właściwego funkcjonowania gospodarstwa, czyli wykonuje takie czynności w gospodarstwie rolnym, bez których funkcje tego gospodarstwa nie mogą być realizowane²³.

17 LEX nr 818608. Podobnie np. SA w Poznaniu w wyroku z 6 listopada 2013 r., III AUa 487/13, LEX nr 1391979 oraz SA w Łodzi w wyroku z 10 lipca 2015 r., III AUa 1283/14, LEX nr 1814807.

18 Zob. wyrok SA w Białymstoku z 2 października 2013 r., III AUa 1202/12, LEX nr 1378569.

19 Zob. wyrok SO w Tarnowie z 3 lipca 2013 r., IV U 1374/12, LEX nr 1716074 oraz wyrok tegoż sądu z 24 kwietnia 2013 r., IV U 62/13, LEX nr 1716167.

20 Tak Sąd Najwyższy w wyroku z 25 września 2007 r., I UK 101/07, OSNP 2008/21-22/331.

21 Zob. wyrok SA w Warszawie z 26 listopada 2008 r., III AUa 839/08, OSA 2010/7/79-83.

22 Zob. wyrok SO w Tarnowie z 24 kwietnia 2013 r., IV U. 62/13, LEX nr 1716167 i inne podane w jego uzasadnieniu orzeczenia.

23 Zob. wyrok SA w Białymstoku z 18 maja 1995 r., III Aur 126/95, OSA 1995/6/52.

Ubezpieczenie domowników

Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy ubezpieczenie społeczne obejmuje także, oprócz rolników, pracujących z nimi domowników. Domownicy zostali objęci zakresem omawianego ubezpieczenia 1 stycznia 1983 r.²⁴ Za domownika ustawa (art. 6 pkt 2) uważa osobę bliską rolnikowi, która:

- 1) ukończyła 16 lat,
- 2) pozostaje z rolnikiem we wspólnym gospodarstwie domowym lub zamieszkuje na terenie jego gospodarstwa rolnego albo w bliskim sąsiedztwie,
- 3) stale pracuje w tym gospodarstwie rolnym i nie jest związana z rolnikiem stosunkiem pracy. W odniesieniu do tego ostatniego warunku ustawa (art. 38 pkt 4) wprowadza domniemanie, iż osoba bliska rolnikowi spełniająca warunki wymienione w pkt 1 i 2 stale pracuje w gospodarstwie rolnym i nie jest związana z rolnikiem stosunkiem pracy, jeżeli okoliczność ta została stwierdzona zgodnym oświadczeniem rolnika i tej osoby.

W orzecznictwie podkreśla się, iż charakter pracy domownika w gospodarstwie rolnym nie może być utożsamiany z charakterem pracy rolnika w takim gospodarstwie. Domownik nie jest posiadaczem gospodarstwa rolnego i nie prowadzi zawodowej działalności rolniczej na własny rachunek, lecz wyłącznie pomaga rolnikowi w prowadzeniu takiej działalności, czyli wykonuje prace wskazane przez prowadzącego gospodarstwo, leżące w zakresie jego decyzji gospodarczych²⁵. W literaturze trafnie zwrócono uwagę na znaczne różnice występujące między tymi dwoma kategoriami ubezpieczonych: rolnikami – prowadzącymi gospodarstwo rolne oraz ich domownikami. Ubezpieczając rolnika, ubezpiecza się również w pewnej mierze gospodarstwo rolne przed utratą potencjału produkcyjnego. Tak ścisłego powiązania nie ma natomiast w przypadku ubezpieczenia domowników; ochrona ubezpieczeniowa gospodarstwa rolnego tu nie występuje, gdyż utrata zdolności do pracy przez domownika pozbawia go związku z gospodarstwem rolnym i nie ma wpływu na jego dalszy los²⁶. Tymczasem zakres uprawnień obu tych kategorii ubezpieczonych jest prawie jednakowy, a nawet w pewnych przypadkach sytuacja domowników może być korzystniejsza od sytuacji ubezpieczonych rolników. Dotyczy to może np. wysokości wypłacanej emerytury lub renty, gdyż domownik uzyskuje te świadczenia zawsze w pełnej wysokości (część składkowa i część uzupełniająca), natomiast rolnik, który nie zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej, uzyska tylko część składkową świadczenia oraz – w zależności od szczególnych okoliczności określonych w ustawie uzasadniających zachowanie gospodarstwa – odpowiedni ułamek części uzupełniającej. Rodzi się

24 Nastąpiło to ustawą z dnia 14 grudnia 1982 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników indywidualnych i członków ich rodzin (Dz.U. nr 40 poz. 268, z późn. zm.).

25 Zob. np. wyrok SA w Łodzi z 17 stycznia 2014 r., III AUa 517/1, LEX nr 1428151 oraz wyrok WSA w Warszawie z 20 sierpnia 2014 r., VIII SA/Wa 183/14, LEX nr 1508622.

26 B. Wierzbowski, *Ubezpieczenie społeczne, a inne systemy świadczeniowe w rolnictwie* [w:] *XV lat ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce* (konferencja naukowa), Warszawa 1993, s. 9.

zatem pytanie, czy zrównanie uprawnień obu grup ubezpieczonych jest rozwiązaniem właściwym. Domownik nie opłaca bowiem składki na ubezpieczenie (jest to obowiązek rolnika), nie ponosi ryzyka prowadzenia gospodarstwa rolnego i jego związek z gospodarstwem rolnym jest luźniejszy. Z nabyciem prawa do świadczeń przez domownika ustawodawca nie wiąże też żadnych oczekiwań w zakresie przekształceń ustrojowych w rolnictwie.

Osobą bliską rolnikowi może być zarówno członek rodziny, jak i osoba niespokrewniona z rolnikiem²⁷. Za osobą bliską rolnikowi może być uznany konkubent, konkubina oraz każda inna osoba, jeżeli ze względu na charakter więzi łączących ją z rolnikiem, także ekonomicznych, osoba taka stale pracuje w gospodarstwie rolnym²⁸. Warunek pozostawania w gospodarstwie domowym lub zamieszkiwanie na terenie gospodarstwa rolnego lub w jego bliskim sąsiedztwie oznacza szczególną, bliską relację (związek) z rolnikiem. Wymóg zamieszkiwania w bliskim sąsiedztwie został doprecyzowany w orzecznictwie sądowym i pojęcie to jest wyznaczane możliwością dotarcia do gospodarstwa rolnego, tak aby w racjonalny sposób wykonywać czynności służące prowadzeniu działalności rolniczej. Bliskie sąsiedztwo oznacza zatem zamieszkiwanie na tyle blisko gospodarstwa rolnego, aby w każdej chwili można było przystąpić do wykonywania czynności, a więc może to oznaczać zamieszkiwanie w bezpośrednim sąsiedztwie, kilka domów dalej lub w ostateczności w tej samej miejscowości (wsi)²⁹. Osoba zatrudniona w pełnym wymiarze czasu pracy poza rolnictwem nie jest domownikiem w rozumieniu ustawy, nawet wówczas gdy mieszka w gospodarstwie rolnym rodziców i pomaga im w prowadzeniu tego gospodarstwa³⁰.

Praca wykonywana przez domownika w gospodarstwie rolnym musi mieć charakter stały, natomiast nie wymaga się, by stanowiła ona główne źródło jego utrzymania. Pojęciu „stałości” pracy domownika w gospodarstwie rolnym poświęcono wiele orzeczeń sądowych. Orzeczenia te najczęściej były wydawane w związku z wnioskami osób ubiegających się o emeryturę z systemu powszechnego o zaliczenie im do stażu wymaganego do nabycia takiej emerytury okresu pracy w gospodarstwie rolnym rodziców w charakterze domownika. Można zauważyć pewną ewolucję orzecznictwa w tym zakresie. Ostatnio przyjmuje się, iż synonimem stałej pracy w gospodarstwie rolnym nie musi być permanentność jej świadczenia. Miernikiem stałości pracy nie jest czas realizacji obowiązków, ale potrzeby związane z prowadzeniem gospodarstwa. Podkreśla się, iż wymiar czasu pracy domownika ma być stosowny do prawidłowego funkcjonowania gospodarstwa rolnego zgodnie z jego strukturą, przy uwzględnieniu jego obszaru oraz liczby pracujących w nim osób, sprzętu rolniczego itp. O stałości pracy domownika

27 Zob. M. Orlewski, Ł. Słotwiński, *op. cit.*, s. 158; odmiennie jednak WSA w Poznaniu w orzeczeniu z 28 czerwca 2012 r., IV SA/Po 341/12, LEX nr 1272416, w którym za domownika będącego osobą bliską rolnikowi Sąd uznał wyłącznie członka rodziny rolniczej w rozumieniu § 2 rozporządzenia z 26 lipca 2011 r. w sprawie szczegółowych warunków realizacji programu pomocy dla rodzin rolniczych, w których gospodarstwach rolnych lub działach specjalnych produkcji rolnej powstały szkody spowodowane wystąpieniem w 2011 r. huraganu, deszczu nawalnego lub przymrozków wiosennych (Dz.U. nr 167, poz. 996).

28 Zob. T. Bińczycka-Majewska, *Zabezpieczenie emerytalne rolników indywidualnych* [w:] *Ryzyko starości – problemy zabezpieczenia*, Kraków 2007, s. 112.

29 Zob. wyrok WSA w Warszawie z 8 czerwca 2010 r., II SA/Wa, 136/10, LEX nr 643810.

30 Zob. wyrok SN z 21 kwietnia 1998 r., II UKN 3/98, LEX nr 1427356.

decyduje już samo zachowanie gotowości do jej świadczenia na rzecz gospodarstwa osoby bliskiej w wymiarze czasu stosownym do zakładanego przez rolnika prawidłowego jego funkcjonowania³¹. O stałej pracy można mówić tylko wtedy, gdy pomoc na rzecz rolnika była (lub mogła być) świadczona w rozmiarach istotnych dla funkcjonowania gospodarstwa. W związku z tym drobne czynności systematycznie wykonywane w ramach rodzinnego podziału obowiązków oraz inne, ale świadczone okazjonalnie, nie stanowią stałej pracy w gospodarstwie rolnym³². Pojęcia stałej pracy w gospodarstwie rolnym nie należy utożsamiać z koniecznością ciągłego jej wykonywania i nie zawsze praca ta musi polegać na nieustannym podejmowaniu czynności rolniczych. Nie można zatem z góry zakładać, że fakt uczęszczania osoby do szkoły ogólnokształcącej poza miejscem zamieszkania oraz związane z tym obowiązki szkolne zawsze wykluczają możliwość uznania, iż wykonuje ona stałą pracę w gospodarstwie rolnym. Ocena taka możliwa jest dopiero po dokładnym ustaleniu stanu faktycznego, uwzględnieniu wielkości, struktury i rodzaju gospodarstwa rolnego, liczby pracujących w niej osób oraz rzeczywistych technicznych uwarunkowań konieczności pracy tej osoby w gospodarstwie. Jednocześnie jednak należy ustalić typ szkoły, do której uczęszczał zainteresowany, rozmiar zajęć szkolnych i niezbędny wymiar pracy własnej po zajęciach szkolnych oraz odległość szkoły od miejsca zamieszkania. Ocena taka musi być dokonywana odrębnie w odniesieniu do każdego zindywidualizowanego stanu faktycznego wynikającego z danej sprawy³³.

Zasady podlegania ubezpieczeniu społecznemu

Ustawa z 1990 r. wyróżnia dwa rodzaje ubezpieczenia: 1) ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie³⁴ oraz 2) ubezpieczenie emerytalno-rentowe, przewidując w każdym z nich ubezpieczenie z mocy ustawy (czyli obowiązkowe) oraz ubezpieczenie na wniosek (czyli dobrowolne). Dobrowolnemu ubezpieczeniu rolniczemu może podlegać rolnik nieobjęty tym ubezpieczeniem z mocy ustawy tylko w sytuacjach dopuszczonych przez ustawę.

31 Zob. np. wyrok SA w Gdańsku z 24 listopada 2015 r., III AUa 990/15, LEX nr 1950628; wyrok WSA w Warszawie z 7 października 2015 r., II SA/Wa 833/15, LEX nr 1940983; wyrok SA w Białymstoku z 8 września 2015 r., III AUa 126/15, LEX nr 1798604 oraz wyrok SN z 1 kwietnia 2015 r., I UK 292/14, LEX nr 1710349.

32 Zob. wyrok NSA w Warszawie z 19 lutego 2015 r., I OSK 1869/13, LEX nr 1771929.

33 Zob. np. wyrok NSA w Warszawie z 14 stycznia 2015 r., I OSK 1434/13, LEX nr 1769190; wyrok NSA w Warszawie z 10 października 2014 r., I OSK 1694/13, LEX nr 1667975; wyrok WSA w Krakowie z 16 września 2014 r., III SA/Kr 582/14, LEX nr 1513756.

34 Należy jednak odnotować, iż od 1 stycznia 2016 r. zakres tego ubezpieczenia (mimo braku zmiany nazwy) nie obejmuje już zasiłku macierzyńskiego (a więc tym samym ubezpieczenia macierzyńskiego), który został „przeniesiony” do ubezpieczenia emerytalno-rentowego. Zmiany te wprowadziła ustawa z dnia 24 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1217). Krytycznie na temat tej regulacji zob. D. Puślecki, *Nowa konstrukcja zasiłku macierzyńskiego z ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2015, nr 55–56, s. 93–94, 100.

Obowiązkowo ubezpieczeniu w obu jego rodzajach podlega rolnik oraz jego domownik, którego gospodarstwo obejmuje obszar użytków rolnych powyżej 1 hektara przeliczeniowego lub dział specjalny, jeżeli osoby te nie podlegają innemu ubezpieczeniu społecznemu lub nie mają ustalonego prawa do emerytury lub renty albo do świadczeń z ubezpieczeń społecznych (art. 7 i 16 ustawy). Zakresem obowiązkowego rolniczego ubezpieczenia emerytalno-rentowego jest ponadto objęta osoba pobierająca rentę strukturalną współfinansowaną ze środków pochodzących z określonych funduszy europejskich³⁵ oraz małżonek tej osoby, jeżeli renta strukturalna jest wypłacana ze zwiększeniem na tego małżonka (art. 16 ust. 1 pkt 3–4). Jednym z warunków nabycia renty strukturalnej jest zaprzestanie prowadzenia działalności rolniczej i przekazanie gospodarstwa rolnego następcy lub innemu rolnikowi.

Użyty w omawianych przepisach termin „hektar przeliczeniowy” jest terminem technicznym, którego treść określają przepisy wspomnianej już ustawy o podatku rolnym. Jest to kryterium uwzględniające jakość gruntów oraz ich położenie. Przyjęcie tego kryterium dla celów ubezpieczeniowych powoduje, iż zakresem ubezpieczenia rolniczego są objęte także niewielkie gospodarstwa rolne o areale niższym niż 1 ha fizyczny. Podleganie „innemu ubezpieczeniu społecznemu” oznacza objęcie obowiązkowo zakresem ubezpieczenia społecznego na podstawie ustawy systemowej z uwagi na wykonywanie innej (niż rolnicza) działalności zarobkowej lub objęcie zaopatrzeniem emerytalnym na podstawie odrębnych przepisów. Przez ustalone prawo do emerytury lub renty ustawa (art. 6 pkt 10c) rozumie ustalone prawo do emerytury lub rent z ubezpieczenia rolniczego (w tym częściową emeryturę rolniczą i rolniczą rentę szkoleniową), ustalone prawo do emerytury lub renty na podstawie powszechnych przepisów emerytalnych lub przepisów o zaopatrzeniu emerytalnym, ustalone prawo do emerytury pomostowej lub nauczycielskich świadczeń kompensacyjnych oraz do zasiłku przedemerytalnego lub świadczenia przedemerytalnego, a także świadczenia o charakterze rentowym z instytucji zagranicznej. Z rolniczego ubezpieczenia emerytalno-rentowego nie wyłącza jednak rolnika pobieranie renty inwalidy wojennego i nie stanowi przeszkody do nabycia przez niego prawa do emerytury rolniczej³⁶. Świadczeniami z ubezpieczeń społecznych, których przyznanie wyłącza możliwość podlegania obowiązkowo ubezpieczeniu rolniczemu (przez okres pobierania tych świadczeń), jest zasiłek chorobowy i świadczenie rehabilitacyjne przysługujące z powszechnego ubezpieczenia chorobowego z uwagi na wcześniejsze podleganie rolnika ubezpieczeniu społecznemu na podstawie ustawy systemowej.

Gdy idzie o ubezpieczenie na wniosek, to jego zakres został odmiennie uregulowany w każdym z wymienionych rodzajów ubezpieczenia. W ubezpieczeniu wypadkowym, chorobowym i macierzyńskim ubezpieczeniem na wniosek może być objęty inny

35 Zob. rozporządzenie MRiRW z 19 czerwca 2007 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Renty strukturalne”, objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich w latach 2007–2013 (Dz.U. nr 109, poz. 750 ze zm.).

36 Tak Sąd Najwyższy w uchwale z 16 czerwca 1992 r., II UZP 4/92, OSNC 1993/1-2/11 oraz w wyroku z 16 kwietnia 1992 r., II UZP 12/92, LEX nr 14698.

rolnik lub domownik, tzn. osoba, która nie spełnia warunków do objęcia jej tym ubezpieczeniem obowiązkowo. Chodzi więc o rolnika posiadającego użytki rolne poniżej 1 ha przeliczeniowego, jeżeli działalność rolnicza stanowi stałe źródło jego utrzymania, oraz o rolnika, który przeznaczył grunty prowadzonego przez siebie gospodarstwa rolnego do zalesienia. Jeżeli wyżej wymienione osoby podlegają innemu ubezpieczeniu społecznemu albo mają ustalone prawo do emerytury lub renty lub do świadczeń z ubezpieczeń społecznych (w przedstawionym wyżej znaczeniu), zakres dobrowolnego ubezpieczenia ustawa ogranicza wyłącznie do ubezpieczenia wypadkowego i do wypłaty jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy pracy rolniczej lub rolniczej choroby zawodowej (art. 7 ust. 2–3). Wynika stąd, iż jedynie w przypadku niewystąpienia wymienionych okoliczności ubezpieczony na wniosek jest objęty rolniczym ubezpieczeniem wypadkowym, chorobowym i macierzyńskim w pełnym zakresie. Ustawa wyłącza jednak z tego ubezpieczenia emerytów i rencistów, którzy mają orzeczoną niezdolność do samodzielnej egzystencji, co jest uzasadnione tym, iż osoby te nie są w stanie prowadzić działalności rolniczej zapewniającej im stałe źródło utrzymania.

Rolniczym ubezpieczeniem emerytalno-rentowym na wniosek (art. 16 ust. 2–3 ustawy) może być objęty:

- 1) inny rolnik lub domownik, który podlega ubezpieczeniu wypadkowemu, chorobowemu i macierzyńskiemu (na wniosek) w pełnym zakresie. W uregulowaniu tym widoczne jest ściśle powiązanie obu rodzajów ubezpieczenia rolniczego; bez pełnego (na wniosek) ubezpieczenia w pierwszym z nich nie jest możliwe dobrowolne ubezpieczenie emerytalno-rentowe. Wskazane tu ograniczenie dostępu do ubezpieczenia emerytalno-rentowego na wniosek jest podyktowane faktem znacznego dotowania świadczeń należnych z tego ubezpieczenia przez budżet państwa. Jednocześnie jednak regulacja ta umożliwi objęcie pełnym zakresem ubezpieczenia rolniczego (w obu jego rodzajach) drobnych rolników, tj. posiadających użytki rolne poniżej 1 ha przeliczeniowego, jeżeli nie podlegają innemu ubezpieczeniu i nie mają prawa do emerytury lub renty bądź do świadczeń z ubezpieczeń społecznych, co wydaje się rozwiązaniem niewłaściwym;
- 2) osoba, która jako rolnik podlegała ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu przez co najmniej 12 lat i 6 miesięcy (tzn. przez okres odpowiadający co najmniej połowie stażu wymaganego do nabycia emerytury) i zaprzestała prowadzenia działalności rolniczej, nie nabywając prawa do emerytury lub renty z systemu ubezpieczenia rolniczego (art. 16 ust. 2 ustawy). Regulacja ta pozwala byłym rolnikom na kontynuowanie – po przerwie – ubezpieczenia rolniczego, umożliwiając im nabycie w przyszłości świadczeń emerytalno-rentowych z tego systemu. W doktrynie wyrażono dyskusyjny zdaniem autorki pogląd, iż dla objęcia tych osób ubezpieczeniem wystarczy opłacanie składek na ubezpieczenie emerytalno-rentowe bez potrzeby ponownego podjęcia przez nie działalności rolniczej³⁷;

37 T. Bińczycka-Majewska, *op. cit.*, s. 120.

- 3) osoba pobierająca okresową rentę rolniczą z tytułu niezdolności do pracy. Renta taka jest przyznawana rolnikowi całkowicie niezdolnemu do pracy w gospodarstwie rolnym, ale rokującemu odzyskanie zdolności do osobistego wykonywania pracy w tym gospodarstwie. Przystąpienie do ubezpieczenia i opłacanie składek w czasie pobierania takiej renty pozwala – po odzyskaniu zdolności do pracy w gospodarstwie rolnym przez te osoby – na zaliczenie im tego okresu do stażu wymaganego do nabycia emerytury;
- 4) osoba, która podlegała ubezpieczeniu jako rolnik lub domownik i zaprzestała prowadzenia działalności rolniczej lub pracy w gospodarstwie rolnym w związku z nabyciem prawa do świadczenia pielęgnacyjnego lub specjalnego zasiłku opiekuńczego albo zasiłku dla opiekuna, przez okres pobierania tego świadczenia lub zasiłku – do uzyskania 25-letniego okresu ubezpieczenia emerytalno-rentowego umożliwiającego nabycie prawa do emerytury. Wskazane tu możliwości ubezpieczenia emerytalno-rentowego na wniosek są jednak wyłączone, jeżeli wymienione osoby (z wyjątkiem osób pobierających rentę okresową) podlegają innemu ubezpieczeniu społecznemu lub mają ustalone prawo do emerytury lub renty albo do świadczeń z ubezpieczeń społecznych.

Objęcie rolniczym ubezpieczeniem społecznym z mocy ustawy następuje automatycznie, z chwilą spełnienia przez rolnika lub domownika warunków przewidzianych w ustawie. Decyzja prezesa KRUS o objęciu ubezpieczeniem ma charakter deklaratoryjny. Ubezpieczenie obowiązkowe ustaje od dnia następującego po dniu, w którym ustały okoliczności uzasadniające podleganie temu ubezpieczeniu. Jeśli ustawa przewiduje objęcie ubezpieczeniem na wniosek, z wnioskiem takim może wystąpić osoba zainteresowana lub rolnik, na którego rachunek ta osoba pracuje. Objęcie ubezpieczeniem na wniosek następuje od dnia wskazanego we wniosku, jednak nie wcześniej niż od dnia złożenia wniosku. Osoba podlegająca ubezpieczeniu na wniosek może w każdym czasie złożyć oświadczenie o odstąpieniu od ubezpieczenia. Za równoznaczne z odstąpieniem od ubezpieczenia ustawa uznaje również nieopłacenie składki w terminie, chyba że rolnik obowiązany do jej opłacenia, przed upływem terminu płatności, wystąpił o jej odroczenie albo nieopłacenie składki w terminie było następstwem siły wyższej. Szczegółowo zagadnienia te reguluje art. 3–3a ustawy.

Ubezpieczenie społeczne rolników prowadzących działalność gospodarczą

Zasada pierwszeństwa podlegania przez rolnika innemu niż rolniczy tytuł ubezpieczenia, począwszy od 1 stycznia 1997 r., została istotnie zmieniona w odniesieniu do rolników prowadzących jednocześnie działalność gospodarczą. Od tej daty osoby te, mimo podjęcia pozarolniczej działalności gospodarczej, podległy nadal ubezpieczeniu

rolniczemu, chociaż mogły one – składając odpowiednie oświadczenie – wybrać podleganie ubezpieczeniu społecznemu na ogólnych zasadach z tytułu prowadzenia tej działalności. Celem tej regulacji było wspomaganie poprzez „tańsze” ubezpieczenie w KRUS osiągnięcia przez drobnych rolników dodatkowych dochodów z prowadzenia działalności gospodarczej, pozwalających na utrzymanie rodziny rolniczej, a także wspieranie rozwoju drobnej przedsiębiorczości i usług na wsi³⁸. Przyjęte rozwiązanie stwarzało również możliwość ubezpieczenia się w KRUS osobom, które osiągały dochody (w ramach prowadzonej działalności gospodarczej) z przetwarzania produktów rolnych pochodzących z własnej działalności (upraw). W praktyce jednak z uwagi na brak wystarczających warunków ograniczających dostęp tych osób do ubezpieczenia rolniczego, z ubezpieczenia tego korzystały dość często osoby będące tylko z pozoru rolnikami, a faktycznie przedsiębiorcami, zatrudniającymi pracowników i osiągającymi z tytułu tej działalności wysokie dochody, które tylko dla celów skorzystania z tańszego ubezpieczenia rolniczego nabywały nieruchomości rolną o wymaganym areale 1 ha przeliczeniowego. W związku z powyższym kolejnymi ustawami z lat 2004 i 2005 dokonano istotnych zmian mających na celu „uszczelnienie” systemu przez ograniczenie dostępności do ubezpieczenia rolniczego osób, dla których działalność rolnicza i praca w gospodarstwie rolnym nie stanowi jedyne ani głównego źródła utrzymania.

Aktualnie zatem, zgodnie z art. 5a ustawy, ubezpieczeniu społecznemu rolników może nadal podlegać po rozpoczęciu prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej rolnik lub domownik, który tę działalność podjął, podlegając ubezpieczeniu rolniczemu w pełnym zakresie z mocy ustawy nieprzerwanie przez okres co najmniej 3 lat, jeżeli spełnia ponadto kolejne szczegółowe warunki. Należy do nich obowiązek dalszego prowadzenia działalności rolniczej lub stałej pracy w gospodarstwie rolnym, niepozostawanie w stosunku pracy lub w stosunku służbowym, brak ustalonego prawa do emerytury lub renty albo do świadczeń z ubezpieczeń społecznych oraz przede wszystkim wymóg, by kwota podatku dochodowego opłacanego od przychodów z tej działalności za poprzedni rok podatkowy nie przekraczała corocznie waloryzowanej kwoty granicznej, ustalonej w ustawie (w 2016 r. – 3258 zł). Wprowadzenie tego ostatniego warunku eliminuje z ubezpieczenia rolniczego osoby, które prowadzą działalność gospodarczą na dużą skalę, zachowując prawo do kontynuowania tego ubezpieczenia dla rolników prowadzących drobną działalność gospodarczą, z której dochody stanowią jedynie uzupełnienie głównego źródła utrzymania rolnika i jego rodziny, jakim są dochody z prowadzonej działalności rolniczej. Ograniczenie kręgu osób mogących korzystać z tej regulacji nastąpiło również przez przyjęcie odrębnej definicji „pozarolniczej działalności gospodarczej” dla tych celów, wyłączającej z tego zakresu wspólników spółek prawa handlowego oraz osoby prowadzące działalność w zakresie wolnego zawodu w rozumieniu przepisów prawa podatkowego (art. 5a ust. 10 ustawy). Wymogiem formalnym dla

38 W. Jagła, *KRUS a funkcja wspierania rozwoju drobnej przedsiębiorczości*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2008, nr 36, s. 41.

kontynuacji ubezpieczenia rolniczego jest obowiązek złożenia w KRUS oświadczenia o zamiarze kontynuowania tego ubezpieczenia w ciągu 14 dni od daty rozpoczęcia wykonywania pozarolniczej działalności gospodarczej oraz obowiązek przedkładania w KRUS do 31 maja każdego roku podatkowego zaświadczeń lub oświadczeń, że nie została przekroczona kwota podatku dochodowego. Niezachowanie tych terminów (z możliwością ich przywrócenia tylko w przypadkach zdarzeń losowych) jest równoznaczne z ustaniem ubezpieczenia rolniczego.

W orzecznictwie sądowym podkreśla się, iż regulacja zawarta w art. 5a ustawy jako stanowiąca wyjątek od ogólnej zasady wyłączenia z ubezpieczenia rolniczego osób spełniających warunki do objęcia innym ubezpieczeniem społecznym powinna być interpretowana w sposób ścisły i stosowana jedynie w przypadku spełnienia wszystkich wskazanych w tym przepisie warunków³⁹.

Omawiana regulacja, obok ogólnej aprobaty, jest także przedmiotem krytyki, przede wszystkim z uwagi na zbyt niską roczną kwotę graniczną podatku dochodowego, której przekroczenie – w razie kontynuacji działalności gospodarczej – powoduje ustanie ubezpieczenia rolniczego i obowiązek ubezpieczenia w systemie ogólnym. Uważa się, iż obawa przed jej przekroczeniem hamuje rozwój działalności gospodarczej i osiągnięcie z niej wyższych dochodów, a w konsekwencji trwałe rozstanie się z działalnością rolniczą⁴⁰. W tym kontekście zgłaszane są różne propozycje, m.in. istotnego podwyższenia tej kwoty⁴¹; ograniczenia czasu podlegania ubezpieczeniu rolniczemu dla osób prowadzących równocześnie gospodarstwo rolne i działalność gospodarczą do 2–3 lat w celu upewnienia się, czy prowadzenie takiej działalności może stać się głównym źródłem utrzymania rolnika i jego rodziny, czy też należy zaprzestać tej działalności⁴²; zachowania prawa do pozostania w ubezpieczeniu rolniczym tylko dla tych rolników-przedsiębiorców, których dochód z tytułu działalności gospodarczej za dany rok jest niższy od dochodu uzyskanego z gospodarstwa rolnego⁴³; utrzymania istniejącego rozwiązania z modyfikacją, by przekroczenie granicznej kwoty podatku nie powodowało automatycznego objęcia ubezpieczeniem z systemu ogólnego, lecz obciążenie podwyższoną, dodatkową składką na rzecz rolniczego funduszu emerytalno-rentowego⁴⁴. Zgłoszono też propozycję szczególnego wsparcia tylko niektórych rodzajów działalności gospodarczej (handlowej, usługowej czy wytwórczej), ściśle związanych z wytwarzanymi w gospodarstwie rolnym produktami lub zasobami gospodarstwa rolnego, czyli tzw. działalności okołorolniczej, włączonej w szeroko rozumiane pojęcie działalności rolniczej, co w dużo większym stopniu niż przy obecnym

39 Zob. np. orzeczenie SA w Krakowie z 19 lutego 2013 r., III AUa 1157/12, LEX nr 1294797.

40 W. Jagła, *KRUS...*, *op. cit.*, s. 62–63.

41 *Ibidem*, s. 62–63 i podana tam literatura; tenże autor w opracowaniu *Problemy ubezpieczenia...*, *op. cit.*, s. 130 proponuje co najmniej 3-krotne zwiększenie (pod dodatkowymi warunkami) wspomnianej kwoty.

42 W. Jaskuła, *Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników – postulaty de lege ferenda*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2008, nr 33, s. 77–78.

43 Propozycja Ministerstwa Rolnictwa; podobnie W. Jaskuła, *Ustawa...*, *op. cit.*, s. 78.

44 W. Jagła, *KRUS...*, *op. cit.*, s. 63.

rozwiązaniu realizowałoby cel wsparcia rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich, kierując pomoc do osób rzeczywiście zainteresowanych pomnażaniem i dywersyfikowaniem źródeł dochodów, a nie do posiadaczy ziemskich, których podstawowa działalność zawodowa nie ma nic wspólnego z rolnictwem⁴⁵. Należy jednak dodać, iż udział rolników-przedsiębiorców w ogólnej liczbie ubezpieczonych w KRUS jest niewielki⁴⁶.

Ubezpieczenie społeczne rolników wykonujących umowę zlecenia

1 stycznia 2015 r. wprowadzono regulację⁴⁷ umożliwiającą rolnikowi zachowanie ubezpieczenia rolniczego mimo wykonywania umowy zlecenia lub pełnienia funkcji w radzie nadzorczej. Zgodnie z pierwotnym brzmieniem art. 5b ustawy rolnik lub domownik podlegający ubezpieczeniu rolniczemu w pełnym zakresie, który zostanie objęty – w związku z wykonywaniem równolegle pracy na podstawie umowy zlecenia, umowy agencyjnej albo innej umowy o świadczenie usług, do której zgodnie z kodeksem cywilnym stosuje się przepisy o zleceniu albo powołania do rady nadzorczej – innym ubezpieczeniem na podstawie przepisów ustawy systemowej, podlega nadal ubezpieczeniu rolniczemu pod warunkiem, iż przychód osiągany z wykonywania tych umów miesięcznie nie przekraczał kwoty równej połowie minimalnego wynagrodzenia za pracę. Oznacza to, iż w takim przypadku rolnik lub domownik podlega „podwójnemu” ubezpieczeniu: w KRUS i w ZUS. Rolnik lub domownik może jednak w każdym czasie odstąpić od ubezpieczenia rolniczego, składając w KRUS odpowiednie oświadczenie. Omawiana regulacja pozwala więc rolnikowi „dorobić” na podstawie umowy zlecenia (i podobnych umów) czy też powołania do rady nadzorczej bez narażenia się na utratę (ustanie) ubezpieczenia rolniczego. W przedstawionej sytuacji rolnicy lub domownicy nie mogą jednak korzystać z prawa do sfinansowania ze środków budżetu państwa składek na ubezpieczenie emerytalno-rentowe w związku ze sprawowaniem osobistej opieki nad dzieckiem (zob. art. 16a ust. 1 in fine). 1 stycznia 2017 r. podniesiono kwotę przychodu osiąganego z wykonywania wymienionych umów do poziomu odpowiadającego kwocie minimalnego wynagrodzenia⁴⁸.

45 Zob. A. Szymecka-Wesołowska, *Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników – propozycje rozwiązań*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2010, nr 38, s. 121–124, 131–132.

46 Przykładowo w 2014 r. rolników-przedsiębiorców było 83 436, zaś w I kwartale 2017 r. – 81 527, czyli nieco powyżej 5% ogółu ubezpieczonych w KRUS; dane wg informacji Biura Ubezpieczeń Centrali KRUS. Szerzej na ten temat zob. W. Jaskuła, *KRUS jednak nie dla każdego*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2014, nr 51–52.

47 Zob. art. 2 ustawy z 23 października 2014 r. o zmianie ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 1831).

48 Zob. art. 1 ustawy z 27 października 2016 r. o zmianie ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U. poz. 2043).

Składki na ubezpieczenie społeczne rolników

W systemie ubezpieczenia rolniczego obowiązują dwie odrębne składki: na fundusz składkowy, posiadający osobowość prawną, finansujący świadczenia chorobowe i wypadkowe, oraz na fundusz emerytalno-rentowy, z którego finansowane są emerytury i renty rolnicze oraz inne świadczenia. Składki w ubezpieczeniu rolniczym mają charakter składek osobowych, ustalonych w jednakowej kwocie za każdego ubezpieczonego, niezależnej od dochodów osiągniętych w gospodarstwie rolnym. Jedynie wysokość składki na ubezpieczenie emerytalno-rentowe zależy częściowo od obszaru gospodarstwa rolnego. Składki w ubezpieczeniu rolniczym nie wpływają bezpośrednio na wysokość świadczeń przysługujących z tego systemu.

Składka na fundusz składkowy jest składką zmienną, ustalaną co kwartał w planie tego funduszu przez Radę Rolników w kwocie zapewniającej jego samowystarczalność finansową. W I kwartale 2017 r. składka ta wynosiła miesięcznie 42 zł za każdego ubezpieczonego. W razie powstania niedoboru funduszu składkowego może być zaciągnięty kredyt bankowy, którego spłatę uwzględnia się przy ustalaniu wysokości omawianej składki w okresie jego spłaty. Za ubezpieczonego na wniosek innego rolnika lub domownika albo osoby, która przeznaczyła grunty do zalesienia, objętych ograniczonym zakresem ochrony (tylko świadczenia wypadkowe) opłaca się jedną trzecią składki.

Wysokość składki na ubezpieczenie emerytalno-rentowe jest zróżnicowana, stosownie do arealu gospodarstwa rolnego liczonego w hektarach przeliczeniowych. Zróżnicowanie to dotyczy jednak tylko rolników, których gospodarstwo rolne obejmuje obszar użytków rolnych powyżej 50 ha przeliczeniowych i polega na obowiązku opłacania – obok składki zasadniczej, wynoszącej miesięcznie 10% kwoty emerytury podstawowej w rozumieniu art. 6 pkt 7 ustawy (aktualnie składka ta wynosi 88 zł miesięcznie) – dodatkowej składki miesięcznej w granicach od 12% do 48% kwoty emerytury podstawowej (tj. od 106 zł do 424 zł miesięcznie) w zależności od obszaru użytków rolnych w przedziale odpowiednio od 50 do powyżej 300 ha przeliczeniowych (art. 17 ust. 4 ustawy). Przyjęcie obszaru 50 ha przeliczeniowych jako progu, powyżej którego istnieje wymóg opłacania dodatkowej składki na ubezpieczenie emerytalno-rentowe, wynika z przekonania, iż rolnicy posiadający użytki rolne powyżej wspomnianej granicy mogą bez uszczerbku dla prowadzonej działalności rolniczej opłacać wyższe składki. Z kolei ustanowienie najwyższej i jednolitej składki dodatkowej dla rolników prowadzących gospodarstwa rolne o obszarze powyżej 300 ha zostało podyktowane faktem, iż gospodarstwo o takim obszarze wykracza poza pojęcie gospodarstwa rodzinnego określonego w przepisach ustawy o kształtowaniu ustroju rolnego⁴⁹. Mimo tego osób tych nie wyłączono z zakresu ubezpieczenia rolniczego, chociaż jako producenci rolni mogliby podlegać ubezpieczeniu

⁴⁹ Zob. art. 5 ustawy z 11 kwietnia 2003 r. o kształtowaniu ustroju rolnego (tekst jednolity: Dz.U. z 2016 r. poz. 2052).

ogólnemu na zasadach przewidzianych dla osób prowadzących działalność gospodarczą. Ocenia się, iż dodatkową składkę opłaca około 2% ogółu gospodarstw rolnych⁵⁰. Blisko 74% rolników płacących składki do KRUS to posiadacze gospodarstw od 1 do 10 ha przeliczeniowych, w tym nieco ponad 50% płacących składki to użytkownicy gospodarstw od 2 do 5 ha przeliczeniowych⁵¹. W doktrynie⁵² zwrócono uwagę, iż przyjęte kryterium różnicowania składki na ubezpieczenie emerytalno-rentowe jest nieadekwatne do rzeczywistych dochodów gospodarstw rolnych. Powierzchnia gruntów nie odzwierciedla bowiem faktycznego potencjału ekonomicznego tych gospodarstw. Z podobnego arealu mogą bowiem być uzyskiwane plony w różnej wysokości, na co wpływają m.in. rodzaj produkcji, umiejętności rolnika, wyposażenie techniczne gospodarstwa itp. Uważa się, iż skuteczniejszym rozwiązaniem uwzględniającym wszystkie czynniki przesądzające o rzeczywistej efektywności i dochodowości gospodarstw rolnych byłoby przyjęcie zasady różnicowania składki na podstawie uzyskiwanych z działalności rolniczej dochodów, liczonych na podstawie prowadzonej w gospodarstwach rolnych rachunkowości⁵³. Mimo tych zastrzeżeń należy podzielić pogląd⁵⁴, iż regulacja ta otworzyła nowy etap w ubezpieczeniu społecznym rolników w kierunku uzależnienia wysokości składki od dochodowości gospodarstwa rolnego.

Za rolnika prowadzącego jednocześnie działalność gospodarczą składka na ubezpieczenie emerytalno-rentowe wynosi dwukrotność składki zasadniczej. Początkowo, w latach 2004–2009, wymóg opłacania składki w podwójnej wysokości dotyczył także składki na ubezpieczenie wypadkowe, chorobowe i macierzyńskie. Zasadność tego rozwiązania skrytykowano w doktrynie⁵⁵, ponieważ mimo opłacania podwójnej składki rolnik prowadzący równocześnie działalność gospodarczą nie miał prawa do jednorazowego odszkodowania z tytułu wypadku przy wykonywaniu tej działalności. Omawianą składkę zniesiono w 2009 r., co z kolei uznano za zmianę pochopną, ponieważ rolnicy prowadzący działalność gospodarczą nadal nie mają prawa do wspomnianego odszkodowania⁵⁶. Podwójną składkę na wspomniany dział ubezpieczenia należało utrzy-

50 Zob. A. Kowalski, *Znaczenie uchwalenia i funkcjonowania ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2012, nr 46, s. 10. Wg W. Jagły (*Problemy ubezpieczenia...*, *op. cit.*, s. 36) na koniec grudnia 2013 r. w gospodarstwach z powierzchnią powyżej 50 ha przeliczeniowych udział ubezpieczonych wynosił 1,9%.

51 Zob. W. Jagła, *Problemy ubezpieczenia...*, *op. cit.*, s. 36; dane na koniec grudnia 2013 r.

52 Zob. T. Jedynak, *Funkcjonowanie systemu zabezpieczenia emerytalnego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2015, nr 54, s. 66.

53 Zob. A. Szymeczka-Wesołowska, *O potrzebie reformy systemu ubezpieczenia społecznego rolników – głos w dyskusji*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2008, nr 36, s. 100; wg W. Jagły (*Problemy ubezpieczenia...*, *op. cit.*, s. 129–130) wyższą składkę powinny płacić już gospodarstwa rolne powyżej 10 ha przeliczeniowych. Część podwyższonej składki należałoby uzależnić od wielkości ekonomicznej gospodarstwa, ocenianej szacunkowo na podstawie dochodu z 1 ha przeliczeniowego, ustalonego przez GUS (posiadacze gospodarstw powyżej 20 ha przeliczeniowych powinni mieć obowiązek prowadzenia rachunkowości). Omawiana składka powinna rosnąć stopniowo do poziomu składki samofinansującej się.

54 Zob. W. Jaskuła, *Ubezpieczenie społeczne rolników po nowelizacji*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2009, nr 37, s. 126, 128.

55 Zob. W. Jagła, *KRUS...*, *op. cit.*, s. 47.

56 *Ibidem*, s. 47 przypis 23 oraz W. Jaskuła, *Ubezpieczenie...*, *op. cit.*, s. 133, 135, który wskazuje wiele argumentów przeciwko tej zmianie.

mać oraz przyznać wymienionym osobom możliwość wypłaty odszkodowania poprzez odpowiednią modyfikację definicji rolniczego wypadku przy pracy⁵⁷.

Ogólnie rzecz ujmując, składki rolników na ubezpieczenie emerytalno-rentowe pokrywają niewielką część wydatków na ich emerytury i renty; przeważająca ich część jest pokrywana z dotacji budżetowej⁵⁸.

Zgodnie z art. 16a–16d ustawy za rolnika lub domownika podlegającego ubezpieczeniu emerytalno-rentowemu obowiązkowo lub na wniosek sprawującego osobistą opiekę nad dzieckiem, trwającą do 3 lat, nie dłużej niż do ukończenia przez dziecko 5 roku życia (w przypadku dziecka niepełnosprawnego przez okres do 6 lat, nie dłużej niż do ukończenia 18 roku życia), składka na ubezpieczenie emerytalno-rentowe jest finansowana z budżetu państwa pod warunkiem, że ten rolnik lub domownik nie podlega innemu ubezpieczeniu społecznemu. Uprawnienie to dotyczy również rolnika lub domownika, który nie podlega ubezpieczeniu społecznemu rolników (albo członka rodziny nie spełniającego warunków do podlegania temu ubezpieczeniu) sprawującemu opiekę nad dzieckiem na zasadach i w okresie wyżej wskazanym, który może zgłosić wniosek do KRUS o objęcie go ubezpieczeniem emerytalno-rentowym w tym okresie. Omawiana regulacja ma zastosowanie również do rolnika lub domownika wykonujących jednocześnie działalność gospodarczą (art. 5a), pod warunkiem jednak zaprzestania prowadzenia lub zawieszenia wykonywania tej działalności w okresie sprawowania osobistej

⁵⁷ Tak W. Jagła, *Problemy z reformą*, *op. cit.*, s. 103.

⁵⁸ Należy jednak zauważyć, iż przytaczane na ten temat dane liczbowe się różnią. Np. wg M. Podstawki (*Uwagi do opracowania pt. Koncepcja reformy systemu emerytalno-rentowego rolników autorstwa dr. W. Kobielskiego*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2015, nr 54, s. 10) dofinansowanie z budżetu państwa do świadczeń emerytalno-rentowych z KRUS kształtuje się na poziomie 78%. Zbliżone dane dotyczące 2015 r. (80% dopłaty) wspomniany autor podaje w opracowaniu *Ubezpieczenie społeczne rolników i jego perspektywy*, „Polityka Społeczna” 2016, nr 1, s. 20. Wg W. Jagły (*Problemy ubezpieczenia...*, *op. cit.*, s. 118) składki rolników na ubezpieczenie emerytalno-rentowe pokrywają w około 10% wydatki na emerytury i renty, zaś pozostałe 90% uzupełnia dotacja budżetowa. Z kolei T. Jedynak (*Kierunki modyfikacji niektórych elementów systemu ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce w świetle do świadczeń wybranych krajów europejskich*, „Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i praktyka” 2017, nr 2), powołując się na zaplanowaną w ustawie budżetowej na rok 2016 łączną dotację do funduszu emerytalno-rentowego KRUS i kwotę przypisu składek, stwierdza, iż ponad 91,7% ogółu wydatków na emerytury i renty rolników jest finansowane ze środków budżetowych, a jedynie 8,3% jest pokrywane wpływami ze składek opłacanych przez rolników. Z powołanej ustawy budżetowej wynika, iż w 2016 r. kwota dotacji budżetowej na ogół zadań KRUS wynosiła 18 238 860 tys. zł, z tego 97,5%, tj. 17 780 180 tys. zł, stanowiła dotacja do funduszu emerytalno-rentowego, zaś pozostała część (2,5%) na inne wydatki (np. dotacja do funduszu prewencji i rehabilitacji, na składki zdrowotne rolników, świadczenia finansowane z budżetu zlecone do wypłaty i inne). Z kwoty dotacji do funduszu emerytalno-rentowego kwota 15 768 937 tys. zł (tj. 86,5% dotacji na ogół zadań Kasy) to dotacja uzupełniająca do świadczeń emerytalno-rentowych oraz na sfinansowanie składek emerytalno-rentowych za osoby sprawujące opiekę nad dzieckiem; kwota 1 755 918 tys. zł (tj. 9,6% dotacji na ogół zadań Kasy) to dotacja celowa na pokrycie składek na ubezpieczenie zdrowotne rolników oraz kwota 255 325 tys. zł (tj. 1,4% dotacji na ogół zadań Kasy) to dotacja na sfinansowanie wypłat zasiłków macierzyńskich dla rolników. Planowany przypis składek na fundusz emerytalno-rentowy wynosił w 2016 r. 1 419 021 tys. zł – źródło: *Plan finansowy KRUS na 2016 r. w układzie ustawy budżetowej na 2016 r.* Kwestie te omawia szerzej A. Czyżewski: *Budżet rolny w Polsce w 2016 r. ze szczególnym uwzględnieniem wydatków na ubezpieczenie społeczne rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2016, nr 57, s. 17–19. Z informacji Biura Ekonomicznego Centrali KRUS wynika, iż z przewidzianej w 2017 r. dotacji budżetu do funduszu emerytalno-rentowego w kwocie 17 512 032 tys. zł 88,8% (tj. 15 549 975 tys. zł) stanowi dotacja uzupełniająca do świadczeń emerytalno-rentowych wypłacanych przez KRUS oraz na sfinansowanie składek za osoby sprawujące opiekę nad dzieckiem, zaś planowany przypis składek na wspomniany fundusz ma wynosić kwotę 1 413 531 tys. zł.

opieki nad dzieckiem. Składka na ubezpieczenie wyżej wymienionych osób wynosi zawsze 10% kwoty emerytury podstawowej niezależnie od obszaru użytków rolnych gospodarstwa i jest finansowana z dotacji budżetu państwa do funduszu emerytalno-rentowego rolników.

W ubezpieczeniu rolniczym składki są ustalane miesięcznie, ale opłaca się je raz na kwartał, co zmniejsza koszty funkcjonowania tego systemu. Rolnik opłaca składkę za siebie, współmałżonka i domownika. Nieterminowe opłacenie składek nie wpływa na dalsze podleganie ubezpieczeniu społecznemu rolników (z wyjątkiem ubezpieczenia na wniosek), rodzi natomiast inne skutki (np. potrącenie składki z wypłacanych świadczeń, egzekucję administracyjną itp.). Należności z tytułu składek ulegają przedawnieniu po upływie 5 lat od daty, kiedy stały się wymagalne (art. 41 b ust. 2–9 ustawy). Kasa prowadzi ewidencję okresów podlegania ubezpieczeniu i opłacania składek za każdego ubezpieczonego.

W doktrynie zgłaszane są różne propozycje ustalania wysokości składek na ubezpieczenie społeczne rolników, np. składka wymierzana od dochodów; zryczałtowana składka liczona na podstawie średniego wynagrodzenia w gospodarce narodowej; składka liczona od wielkości ekonomicznej gospodarstwa wyrażającej zdolność tworzenia dochodów (tzn. nie tylko od liczby ha przeliczeniowych, lecz z uwzględnieniem wszystkich czynników produkcji, tj. ziemi, kapitału i pracy); składka samofinansująca świadczenia emerytalno-rentowe (propozycja w odniesieniu do rolników zamożniejszych)⁵⁹.

Zakończenie

Zasady podlegania rolniczemu ubezpieczeniu społecznemu (obowiązkowo lub na wniosek), a tym samym zakres podmiotowy tego ubezpieczenia wymagają nadal dyskusji. Wynika to przede wszystkim z potrzeby zmniejszenia dotacji budżetowej do funduszu emerytalno-rentowego rolników, a tym samym ograniczenia finansowania tego systemu przez wszystkich podatników. W związku z tym w doktrynie są zgłaszane różne propozycje⁶⁰. Uważa się, iż omawiany system powinien obejmować jedynie rolników prowadzących gospodarstwa wydolne ekonomicznie, zapewniające rolnikowi i jego rodzinie stabilne i wystarczające środki utrzymania, niezatrudniające przy tym w szerszym zakresie stałych pracowników najemnych⁶¹. Zbliżona propozycja zakłada, iż ubezpieczeniem w KRUS powinni być objęci tylko ci rolnicy, którzy produkują na rynek i produkcja

59 Wady i zalety każdej z tych propozycji przedstawił szerzej W. Jagła, *Problemy z reformą*, *op. cit.*, s. 107–110, 115 oraz *Problemy ubezpieczenia...*, *op. cit.*, s. 119–123.

60 Przegląd projektów i ekspertyz dotyczących zmian w systemie ubezpieczenia społecznego rolników zawiera opracowanie W. Jagły: *Problemy ubezpieczenia...*, *op. cit.*, s. 29–30. Szereg szczegółowych propozycji zawierają też niektóre opracowania wskazane w przypisach.

61 Tak np. B. Wierzbowski, *op. cit.*, s. 20, 28.

rolnicza stanowi dla nich i ich rodzin źródło utrzymania⁶². Natomiast właściciele małych gospodarstw rolnych⁶³ powinni pozostawać poza zakresem podmiotowym omawianego systemu i w razie braku zabezpieczenia z tytułu wykonywania pracy pozarolniczej powinni korzystać ze świadczeń z pomocy społecznej. W przeszłości zgłoszono też propozycję⁶⁴ trójczłonowego systemu zabezpieczenia społecznego rolników: ubezpieczenia – dla rolników posiadających gospodarstwa rolne, zdolne do sfinansowania wysokiej składki na ubezpieczenie emerytalno-rentowe; zaopatrzenia – dla rolników posiadających gospodarstwa nierozwojowe, choć nadające się do produkcji rolnej w formie świadczeń za przekazane gospodarstwo, finansowanych przez tych, którzy je przejmują, oraz pomocy społecznej – dla pozostałych rolników, głównie właścicieli podupadłych gospodarstw. Proponuje się też wyłączenie z ubezpieczenia rolniczego właścicieli dużych obszarowo gospodarstw rolnych, opierających się na pracy stałych pracowników najemnych, którzy powinni podlegać ubezpieczeniu na zasadach przewidzianych dla osób prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą⁶⁵. Inną, zgłoszoną dawniej propozycją w odniesieniu do wspomnianej kategorii rolników jest obciążenie ich dodatkową dobrowolną składką w zamian za wyższe świadczenia emerytalno-rentowe⁶⁶.

W odniesieniu do wysokości opłacanych przez rolników składek na ubezpieczenie społeczne coraz częściej zgłaszany jest postulat uzależnienia ich rozmiaru od poziomu dochodów z gospodarstwa rolnego⁶⁷. W tym zakresie system ubezpieczeń rolniczych nie powinien zasadniczo odbiegać od ubezpieczenia powszechnego, w którym obowiązuje zasada ustalania składki na ubezpieczenia społeczne od dochodów osiągniętych z danego rodzaju działalności zawodowej. Uwzględniając nawet fakt, iż ustalenie rzeczywistej sytuacji dochodowej rolników jest dość trudne i aktualnie w tej kwestii brakuje wiarygodnych danych, należy postulować podjęcie prac mających na celu ustalenie faktycznych dochodów uzyskiwanych przez rolników z prowadzenia działalności rolniczej.

Z przedstawionych rozważań wyraźnie wynika, iż w kwestii reformy zasad podlegania ubezpieczeniu społecznemu rolników i wysokości opłacanej na to ubezpieczenie składki

62 M. Podstawka, *Ocena polityki egalitaryzmu ubezpieczeniowego w KRUS i ZUS*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2010, nr 38, s. 16; tenże autor w opracowaniu *Ubezpieczenie społeczne...*, *op. cit.*, s. 22 opowiada się za przyjęciem kryterium dochodowego wejścia do KRUS. Jego zdaniem ustalenie poziomu dochodów gospodarstw rolnych stworzyłoby też warunki do opodatkowania rolników podatkiem dochodowym i do powstania mechanizmu samokontrolującego dla celów podatku i ubezpieczenia.

63 Zdaniem W. Jagły (*Problemy ubezpieczenia*, *op. cit.*, s. 95, 129) dla nowo ubezpieczających się rolników należałoby zastosować nową, podwyższoną normę obszarową gospodarstwa rolnego, np. 5–6 ha przeliczeniowych; dochody z takiego gospodarstwa odpowiadają bowiem minimalnej płacy netto.

64 Tak J. Jończyk, *Reforma zabezpieczenia społecznego rolników*, „Materiały Informacyjne ZUS” 1995, nr 8, przypis 60.

65 Tak B. Wierzbowski, *op. cit.*, s. 13; zdecydowanym przeciwnikiem „przeniesienia” zamożniejszych rolników do ZUS jest natomiast W. Jagła (*Problemy ubezpieczenia...*, *op. cit.*, s. 132).

66 Zob. W. Michna, *Związki polskiego systemu ubezpieczeń społecznych rolników indywidualnych z polityką rolną oraz wynikające stąd konsekwencje* [w:] *XV lat ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce* (konferencja naukowa), Warszawa 1993, s. 50–51.

67 Zob. np. J. Neneman, M. Plich, M. Zagórski, *Koncepcja reformy systemu ubezpieczeń społecznych rolników*, Forum Inicjatyw Rozwojowych, Warszawa 2013, s. 16–17; T. Jedynek, *Funkcjonowanie...*, *op. cit.*, s. 66–67. Omówienie tej i innych propozycji zob. ponadto przypis 60.

jest zgłaszanych wiele, często przeciwstawnych propozycji. Pomijając aspekty polityczne, trudność reformy tego ubezpieczenia wynika m.in. ze znacznego zróżnicowania gospodarstw rolnych w Polsce w zakresie ich struktury obszarowej, potencjału ekonomicznego i rzeczywistych dochodów osiągniętych przez rolników.

dr Helena Pławucka
emerytowany adiunkt Uniwersytetu Wrocławskiego

ŹRÓDŁA

- Bińczycka-Majewska T., *Zabezpieczenie emerytalne rolników indywidualnych* [w:] *Ryzyko starości – problemy zabezpieczenia*, Kraków 2007.
- Jagła W., *KRUS a funkcja wspierania rozwoju drobnej przedsiębiorczości*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2008, nr 36.
- Jagła W., *Problemy z reformą systemu ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2009, nr 37.
- Jagła W., *Problemy ubezpieczenia społecznego rolników*, red. W. Józwiak, Warszawa 2014.
- Jaskuła W., *Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników – postulaty de lege ferenda*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2008, nr 33.
- Jaskuła W., *Ubezpieczenie społeczne rolników po nowelizacji*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2009, nr 37.
- Jaskuła W., *KRUS jednak nie dla każdego*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2014, nr 51–52.
- Jedynek T., *Funkcjonowanie systemu zabezpieczenia emerytalnego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2015, nr 54.
- Jedynek T., *Kierunki modyfikacji niektórych elementów systemu ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce w świetle doświadczeń wybranych krajów europejskich*, „Ubezpieczenia Społeczne. Teoria i praktyka” 2017, nr 2.
- Jończyk J., *Reforma zabezpieczenia społecznego rolników*, „Materiały Informacyjne ZUS” 1995, nr 8.
- Kowalski A., *Znaczenie uchwalenia i funkcjonowania ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2012 nr 46.
- Michna W., *Związki polskiego systemu ubezpieczeń społecznych rolników indywidualnych z polityką rolną oraz wynikające stąd konsekwencje* [w:] *XV lat ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce* (konferencja naukowa), Warszawa 1993.
- Neneman J., Plich M., Zagórski M., *Koncepcja reformy systemu ubezpieczeń społecznych rolników*, Warszawa 2013.
- Orlewski M., Słotwiński Ł., *Zakres podmiotowy ubezpieczenia społecznego rolników*, „Rejent” 2005, nr 2.
- Podstawka M., *Ocena polityki egalitaryzmu ubezpieczeniowego w KRUS i ZUS*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2010, nr 38.

- Podstawka M., *Uwagi do opracowania pt. Koncepcja reformy systemu emerytalno-rentowego rolników autorstwa dr. W. Kobielskiego*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2015, nr 54.
- Podstawka M., *Ubezpieczenie społeczne rolników i jego perspektywy*, „Polityka Społeczna” 2016, nr 1.
- Puślecki D., *Nowa konstrukcja zasiłku macierzyńskiego z ubezpieczenia społecznego rolników*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2015, nr 55–56.
- Szymecka-Wesołowska A., *O potrzebie reformy systemu ubezpieczenia społecznego rolników – głos w dyskusji*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2008, nr 36.
- Szymecka-Wesołowska A., *Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników – propozycje rozwiązań*, „Ubezpieczenia w Rolnictwie” 2010, nr 38.
- *Ustawa o systemie ubezpieczeń społecznych. Komentarz*, red. B. Gudowska, J. Strusińska-Żukowska, Warszawa 2011.
- Wierzbowski B., *Ubezpieczenie społeczne a inne systemy świadczeniowe w rolnictwie [w:] XV lat ubezpieczenia społecznego rolników w Polsce (konferencja naukowa)*, Warszawa 1993.

Social insurance obligation for farmers

The farmers' social insurance system was formed at the very beginning to be a special and separate system in relation to universal social insurance. This principle is also maintained by the current Act on the social insurance system, which in art. 5 provides that farmers' social security, if they are not insured under its provisions, shall be governed by separate provisions.

The subject range of farmers' social insurance (hereinafter referred to as agricultural insurance) depends on the scope of the terms: farmer, agricultural activity and farm. Farmer's insurance is also covered by the farmer's spouse (with some exceptions) and household members, i.e., persons close to the farmer (but not necessarily related), who are permanently employed on the farm, but who are not related to the farmer's employment relationship. The judicial decisions specifying particular elements of the terms indicated are set out in the paper.

Agricultural insurance is compulsory (for both types of insurance) subject to a farmer and his / her household where the farm in question covers more than 1 ha of agricultural land or special division if they are not subject to other social insurance or have no established right to a pension or other benefits from the social insurance system. However, the Act allows for the possibility, under the proposal, to cover such insurance on a full scale basis also for a farmer holding agricultural land below this threshold, provided that the agricultural activity is a permanent source of subsistence, and this raises objections.

The principle of subjecting farmers to social insurance still needs to be discussed, which is mainly due to the need to reduce the current sizeable state subsidy to the agricultural pension fund. The proposals presented in this regard are related to the scope of the subject matter for the discussed system and the amount and construction of the premiums for this insurance.

Key words: agricultural insurance subsidy, farmer, household member, agricultural activity, farm, contribution